

Козьменко С.М.,

доктор економічних наук,

Горіна С.О.,

кандидат економічних наук,

Андронов О.М.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Й РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Поняття глобалізації ввійшло в науковий оборот із 80-х років як позначення масштабності соціальних змін, що охоплюють не стільки окремі нації і народи, скільки цивілізацію в цілому. При цьому мається на увазі соціальний процес, у ході якого стираються географічні кордони соціальних і культурних систем, а населення усе більшою мірою усвідомлює зникнення цих кордонів. Останніми роками ця доктрина стала ще популярнішою у зв'язку з тим, що підсилюється взаємозалежність регіонів і розвивається науково-технічний прогрес.

На думку Б.В. Губського¹, глобалізація як процес розвивається під впливом сукупності факторів, серед яких слід виділити декілька найзначущіших:

— геополітичні та геоекономічні трансформації, пов'язані з розпадом соціалістичної системи господарювання, в результаті чого значно посилилася політична і ринкова уніфікація сучасного світу;

— науково-технологічні досягнення, особливо в галузі новітніх інформаційно-комунікаційних систем;

— поглиблення глобальних проблем як економічного, так і екологічного характеру.

Що стосується економістів, то вони розглядають глобалізацію як наслідок фінансової революції, основний зміст якої зводиться до розширення меж діяльності міжнародних фінансових інститутів, міжнародної фінансової інтеграції та інтенсифікації розвитку фінансових інновацій.

При цьому економісти як характерні риси глобалізації відзначають активізацію міжнародних фінансових трансакцій, зростаючу відкритість ринків, збільшення обсягів міжнародної торгівлі. Великі компанії стають учасниками процесів, що охоплюють увесь світ. Рішення керівництва цих компаній стосуються світової економіки в цілому.

Сучасні міжнародні фінансові організації дедалі більше здійснюють тиск на уряди окремих країн, обмежуючи і навіть регламентуючи їхній вплив на внутрішньому ринку і спонукаючи лібералізацію міжнародного руху капіталу. Міжнародна фінансова інтеграція усуває або ж пом'якшує бар'єри між внутрішніми і міжнародними фінансовими ринками, сприяє міграції капіталу між ними. Створення нових фінансових інструментів і технологій прискорює і розширює процес глобалізації, підвищує швидкість здійснення міжнародних

¹ Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. — К.: Наукова думка. — 1998.

операцій і збільшує їхні обсяги. Значною мірою глобалізації сприяють досягнення у сферах комунікацій та обробки інформації.

Чільне місце у цьому процесі посіли економічна лібералізація і фінансова інтеграція Європейського союзу (ЄС є зразком справжньої, але досить локалізованої глобалізації, що ілюструється В.Л. Іноземцевим³), створення Європейського центрального банку, подолання поділу на комерційну та інвестиційну банківську діяльність та інші фактори.

Слід зазначити, що глобалізовані фінансові ринки характеризуються низкою позитивних факторів і можливостей, а саме: високими стандартами якості послуг, інформаційної діяльності й звітності; високим ступенем диверсифікації; вигіднішою ліквідністю; ефективнішим розміщенням капіталу; професійним управлінням ризиками тощо. Але водночас вони породжують і деяку небезпеку: ускладнення взаємодії учасників ринку через появу нових причинно-наслідкових зв'язків; появу в ринкових контрагентів проблеми в бору фінансових інструментів і діючих осіб; ослаблення зв'язків між інвестором і позичальником; можливість появи несподіваних і непрогнозованих обмежень і підвищення ризику; посилення розриву між організаціями, орієнтованими на міжнародний ринок, і тими, що залишаються працювати тільки на внутрішньому ринку.

Процеси глобалізації, таким чином, досить суперечливі й неоднозначні, на думку В.Л. Іноземцева³, сучасна глобалізація не є і не може бути справді глобальним процесом, на статус якого вона претендує. Теорія дещо перебільшує ступінь активності тих процесів, що мали б привести до формування єдиного світового господарства. Крім того, коли свідчать про масштабність загальне проникнення фінансових потоків, часто залишають поза увагою фактор зосередження трансакцій у трьох світових фінансових центрах — Нью-Йорк, Лондоні і Токіо.

Ще більш категоричний щодо процесів глобалізації академік РАН Д.С. Львов, який у ряді своїх останніх робіт акцентує увагу на суперечності між найбільшими економічними союзами і всім іншим світом⁴.

На думку Д.С. Львова, сучасне індустріально-інформаційне суспільство суспільством безмежних можливостей, в якому є всі необхідні передумови для забезпечення стійкого функціонування інформаційних мереж та інтеграції окремих країн у світову ринкову систему. Водночас для ефективного функціонування цієї системи досить усього лише 20% працівників від їхньої загальної кількості.

Ще одна суперечність зводиться до того, що сьогодні надзвичайно підсилюється розрив між фінансовими і товарними ринками. Фінансова система не тільки складається з двох частин. На частку першої, що обслуговує реальний сектор економіки, припадає не більш як 10—12%. Весь інший грошовий капітал

³ Іноземцев В.Л. Расколота цивилизация. — М.: "Academia" — Наука. — 1999. — С.603—604.

⁴ Там же. — С.123—124.

⁴ Путь в XXI век: стратегические проблемы и перспективы российской экономики / Ред. кол. Д.С. Львов. — М.: ОАО "Экономика". — 1999. — С. 13— 66.

не має реального наповнення. При цьому завдяки комп'ютерним технологіям локальні фінансові ринки виявилися закріпаченими в єдину глобальну фінансову мережу. "Світова фінансова система перетворилася, по суті, на глобальний спекулятивний конгломерат, що функціонує не в інтересах розвитку національних економік, зростання промислового виробництва і рівня життя людей, а в інтересах зміцнення позицій країн "золотого мільярда"⁵.

Крім того, Д.С. Львов зосереджує увагу на тому, що світ вільної конкуренції і торгівлі усе більшою мірою заміщається світом транснаціональних корпорацій. ТНК, що представляють країни "золотого мільярда", одержують можливість акумулювати в собі більшу частину доданої вартості. При цьому вони спрямовують в інші країни потоки капіталу для створення екологічно небезпечних і переробних виробництв.

Крім зазначених вище, можна знайти ще цілий ряд суперечностей, які зумовлені процесами глобалізації, тож самий факт їхньої наявності заперечити неможливо. Як неможливо заперечити і те, що проникають ці процеси й у транзитивні економіки. І тут необхідно відповісти на ряд питань макроекономічного характеру. В першу чергу, визначитися: чи дійсно глобалізація несе в собі прогрес і позитив для наших країн або ж мають місце тільки негативні її аспекти. На нашу думку, було б дивно ототожнювати глобалізацію з повною соціальною справедливістю, але і протистояти їй, імовірно, безглуздо. А внаслідок того, що організаційно-економічного механізму, який би регулював процес глобалізації у світовому масштабі, поки що немає й у найближчому майбутньому не передбачається, варто здійснювати моніторинг цього процесу і максимально ефективно використовувати усі можливі перспективи.

Так, наприклад, що стосується глобалізованих фінансових ринків, то тут як основні діючі особи, крім урядів і центральних банків, інвесторів, позичальників і одержувачів капіталу, виступають комерційні банківські структури.

Наслідком глобалізації є їхнє укрупнення у результаті реорганізацій, злиття і поглинання. Чи залишаться в цих умовах місце дрібним і середнім банкам?

Україна і Росія, за прикладом країн із розвинутою ринковою економікою, пішли шляхом укрупнення комерційних банків і зменшення їхньої чисельності, що робилося і робиться за рахунок підвищення нижньої межі статутного капіталу. Тривалий час, аж до російської серпневої кризи 1998 року, мав поширення міф про вищу усталеність великих банків стосовно дрібних і середніх. Сьогодні наші фахівці стверджують, що невеликі й середні банки за умови цілеспрямованої концентрації своїх зусиль мають можливість вийти на вищі параметри якості і надійності функціонування своїх внутрішніх систем.

На думку Х.-У. Дерінга, в умовах глобалізації традиційні комерційні банки відходять у минуле, а їм на зміну повинні прийти сучасні фінансові установи — трансформовані, сфокусовані й регенеровані універсальні банки. Такі комерційні банки універсального типу (КБУТ) матимуть певний набір відмінних рис і переваг. Зокрема, КБУТ будуватимуть свою роботу на основі

⁵ Львов Д.С. Экономический манифест — будущее российской экономики. — М.: ОАО "Экономика". — 2000. — С.16—17.

стабільності, передбачуваності та надійності. Вони забезпечуватимуть своє майбутнє шляхом активного розвитку.

Такий банк матиме солідний капітал, високий рейтинг, гарну репутацію, привабливість, а також відрізнятиметься сильною позицією на внутрішньому ринку. Створення КБУТ може стати вирішальною передумовою стандартизації, зменшення вартості послуг, участі у значних проектах і ефективного управління ризиком. Із розширенням послуг, що надаються, банк має привід використовувати систему філій у комбінації із сучасними мультимедійними формами збуту і відрізнитися високим ступенем гнучкості при створенні нових комбінацій і рекомбінацій банківських послуг. КБУТ зможе підтримувати індивідуальні стосунки з приватними особами, фірмами та інституціональними клієнтами, тобто розвивати конкурентоздатний індивідуальний менеджмент.

Усе вищевикладене зовсім не означає, що вже найближчим часом на ринку фінансових послуг для середніх і тим більше дрібних банків не знайдеться місця. Це неправильно ні щодо внутрішніх ринків розвинутих країн, ні щодо ринків країн із транзитивною економікою. Більшість фахівців схильна вважати, що кількість дрібних і середніх банків у Європі з кожним роком дійсно буде зменшуватися, але зовсім не реактивними темпами.

Якщо взяти для прикладу такі країни, як Україна і Росія, то збереження і розвиток тут інфраструктури спеціалізованих регіональних і муніципальних банків має величезне значення. Ці банки повинні мати близькі контакти, "теплоту" і підтримку оточення, місцеву специфіку і специфіку наданих послуг. Остання обставина може допускати в ряді випадків навіть низький ступінь виконання тих чи інших завдань своїми власними силами, тобто переадресацію їх до головних офісів. У найближчі роки вижити вони зможуть лише спираючись на безпосередню близькість до клієнта і співробітництво з органами влади.

Варто враховувати і те, що на сьогодні залишається нерозв'язаним цілий комплекс проблем, які стримують становлення і розвиток банківського підприємництва у багатьох державах з транзитивними економіками.

Перед тим як сформулювати ці проблеми, необхідно зазначити, що будь-яка банківська структура є відкритою системою, пов'язаною з навколишнім світом багатосторонніми відносинами, які істотно впливають на її економічну поведінку та ефективність. Зовнішні фактори розділяються на дві великі групи: умови, які безпосередньо впливають, і умови опосередкованого впливу. Водночас усі фактори є взаємозалежними і діють як єдине ціле, створюючи макросередовище функціонування. Окремі чинники зовнішнього середовища формуються державою. При цьому уряд може застосовувати такі методи і форми впливу на зовнішнє середовище, які б відповідали інтересам підприємництва, адже держава у своєму розпорядженні має широкий арсенал методів впливу на макросередовище функціонування підприємництва: податкову, кредитну, грошову, валютну і торгову політику. Це так звані "ринкові", "непрямі" методи впливу держави на зовнішнє середовище. Поряд із ними має місце і пряме втручання держави в механізм функціонування підприємництва.

Повертаючись до проблем розвитку банківського підприємництва, слід зазначити, що до них необхідно віднести і проблеми, які позначаються на цілому ряді документів і публікацій як основних для банківської системи Росії, і деякі інші:

1. Зовнішні проблеми:

- висока залежність ряду банків від стану державних і місцевих бюджетів;
- недостатня жорсткість наглядових вимог;
- недоліки чинного законодавства, неврегульованість багатьох юридичних аспектів, неефективна і нестабільна податкова політика;
- труднощі залучення кредитних ресурсів і високі процентні ставки;
- відсутність системи страхування внесків населення;
- неплатоспроможність партнерів;
- відсутність відпрацьованої процедури банкрутства, санірування і реструктуризації;
- криміногенність різних сфер і галузей економіки;
- відсутність компетентних легітимних банківських структур, здатних до конструктивного діалогу з державними структурами в інтересах усього підприємницького корпусу;
- не досить активна державна участь у підготовці кадрового потенціалу для бізнесу;
- низький купівельний попит на вітчизняну продукцію і відсутність відповідної державної політики, націленої на його активізацію;
- ціновий диктат природних монополій;
- недостатнє врахування у зовнішній політиці держави інтересів вітчизняного підприємництва;
- пасивне ставлення держави до дезінтеграційних тенденцій у національних економіках і до руйнування єдиного економічного простору.

2. Внутрішні проблеми:

- брак власних фінансових ресурсів і низький рівень банківського капіталу;
- значний обсяг кредитів, які не повертаються;
- надмірна концентрація зусиль на тих напрямках діяльності, які приносили негайний прибуток, і недостатня увага до кредитування реального сектора економіки;
- залежність банків від значних акціонерів, які одночасно є і клієнтами, і учасниками фінансово-промислових груп;
- низький професійний рівень і політизованість мислення вищого керівництва банків.

Ці проблеми мають стати предметом конструктивного діалогу банківських структур і держави, оскільки без їхнього розв'язання усі інші напрями взаємодії, принаймні у легальній формі, виявляться малоефективними.

Сутність взаємодії банківських структур, з одного боку, і органів державної і муніципальної влади, з другого, полягає в узгодженні й інтеграції їхніх дій на основі консенсусу економічних інтересів для ефективної реалізації специфічних функцій кожною зі сторін. Зміст процесу взаємодії виражається у

налагодженні механізму функціонування банків і територіальних органів влади, доборі найприйнятніших форм і методів цієї взаємодії, конкретних технологій їхньої реалізації.

Під механізмом взаємодії банківських і владних структур, на нашу думку, слід розуміти сукупність принципів, методів, економічних та правових форм і технологій, а також організаційних структур, у рамках і за допомогою яких будуються відносини між політичною і господарською владою.

Цей механізм являє собою конкретні форми відносин, що складаються між суспільством в особі законодавчої і виконавчої влади на всіх рівнях її здійснення (державному, регіональному, муніципальному) і банківськими структурами, що виступають як основна рушійна сила національної економіки.

При цьому взаємодія банків і органів влади повинна будуватися на декількох принципах, основними з яких є:

- забезпечення консенсусу економічних інтересів взаємодіючих сторін;
- легітимність суб'єктів взаємодії;
- етична, соціальна, адміністративна й інші відповідальності сторін;
- наявність ефективного мотиваційного механізму;
- спрямованість на ефективне використання всієї сукупності ресурсів із метою стійкого зростання національної економіки і соціального прогресу;
- збалансованість дії механізмів ринкового саморегулювання і державного впливу та ін.

Взаємодія банківських і владних структур базується на використанні цілому ряду методів. Найзначущішим із них є лобіювання.

Лобіювання інтересів банківських структур може здійснюватися в найрізноманітніших формах інформування, консультування, організації цілеспрямованих кампаній у засобах масової інформації з метою прийняття органами державної влади рішення, яке було б прийнятним для комерційного банку або групи банків. Кожна з форм здійснення лобістської діяльності реалізується за специфічним сценарієм, що враховує особливості предмета, об'єкта, цілей і умов лобіювання.

Враховуючи досвід лобістської діяльності в країнах із ринковою економікою, лобізм необхідно розглядати не тільки як явище соціального і політичного характеру, а й як метод взаємодії підприємництва і державної влади, тобто як явище економіко-політичного характеру.

Відомо, що лобіювання здійснюється в різних формах. Наприклад, однією з форм лобіювання може бути вплив на прийняття рішень державними структурами ззовні, який не має стабільних відносин і не потребує створення відповідних інститутів. Інша форма лобіювання, навпаки, припускає обов'язкову наявність цих відносин. Різновидом першої форми служить найпоширеніший у сучасній практиці так званий "коридорний лобізм". Його суть полягає в просуванні вигідного і гальмуванні або повній відмові від прийняття небажаного рішення за допомогою "своїх" людей на ключових державних постах.

З огляду на суспільні інтереси кращими формами лобіювання є інституціалізовані форми, які передбачають відповідальність сторін за прийняті рі-

шення і легітимізацію представництва банківських кіл у даному процесі, а також ті, які виключають можливість суб'єктивного впливу представників влади за підтримкою тих або інших господарських структур. Очевидно, інституціалізовані форми взаємодії прозоріші і, отже, більшою мірою піддаються суспільному контролю і впливу.

Інституціалізація взаємодії банківського бізнесу і влади виступає як офіційне закріплення присутності підприємництва в системі органів державної влади і управління, і навпаки. Сучасний зарубіжний і вітчизняний історичний досвід такого роду взаємодії досить відомий, зокрема, участь у роботі особливих нарад при провідних міністерствах і відомствах дореволюційної Росії, у комітетах з розподілу державних замовлень тощо.

Цікавим є практичний досвід Японії, де при формуванні тих чи інших складових економічної політики створюються спеціальні ради, які складаються з широкого кола зацікавлених осіб, включаючи банківські.

У США, приміром, Експортна рада, що об'єднує представників бізнесу, основних федеральних міністерств і Конгресу, є одним із найважливіших консультативних органів при президенті, рекомендації якого мають вирішальне значення при підготовці важливих державних рішень у галузі експорту.

Федеральний союз німецької промисловості є постійним членом різного роду консультативних органів в урядових установах: у міністерствах економіки, фінансів, оборони та ін.

У країнах СНД поки що подібна система взаємодії перебуває в стадії формування. Такого роду консультативно-експертні структури найчастіше формуються переважно на міжвідомчій основі без залучення суб'єктів ринкового господарства. Функціонуючі неурядові організації консультативно-експертного характеру не досить стабільні й стійкі. Найчастіше вони виникають внаслідок елементарних політичних маневрів уряду, а тому і функціонують у даній формі протягом нетривалого часу.

Однак, як свідчить практика, інституціалізовані форми лобіювання вкрай необхідні з метою запобігання корумпованості влади, а також досягнення консенсусу інтересів основних суб'єктів господарської діяльності та органів влади. Тому необхідно узаконити лобіювання як метод взаємодії підприємницьких і державно-владних структур, насамперед у його інституціалізованих формах. Необхідно у законодавчому порядку закріпити положення про обов'язкове представництво у всіляких консультативно-дорадчих структурах законодавчої і виконавчої влади представників домінуючих суб'єктів економіки і в першу чергу — банківських структур.

Банки, будучи одним з основних структуроутворюючих елементів ринкової економіки, справляють найсильніший вплив на стабільність усієї господарської системи.

Концентруючи значні фінансові ресурси, банки мають реальну економічну можливість поставити себе над суспільством, оскільки їхні приватні інтереси далеко не завжди збігаються з державними інтересами і тим більше із суспільними.

Ці та інші особливості банківського капіталу потребують досить жорсткого державного регулювання механізму його функціонування. З урахуванням цієї важливої особливості в багатьох розвинутих країнах побудовано таку систему державного регулювання банківського бізнесу, яка дає змогу їм зводити до мінімуму зловживання в цій сфері.

Що стосується інвестиційної сфери, то тут взаємодія банківських структур і державних органів може здійснюватися в таких напрямках:

- формування державою сприятливого для банків інвестиційного клімату;
- участі банків у пайовому фінансуванні інвестиційних проектів у рамках реалізації державних, регіональних і місцевих програм соціально-економічного й науково-технічного розвитку;
- участі держави на пайовій основі в комерційних недержавних інвестиційних проектах.

Крім того, одним із гострих і складних питань цивілізованого фінансового ринку є формування оптимального механізму взаємодії центрального банку з його відділеннями і філіями, а також із комерційними банками. Відсутність партнерських відносин і взаєморозуміння між ними завдає непоправної шкоди всій економіці, гальмує ринкові реформи.

В умовах транзитивної економіки необхідність взаємодії банківських і державних структур набагато сильніша, ніж у розвинутих економічних системах. Це диктується цілим рядом обставин, специфічних для національних економік. Однією з таких обставин є відсутність досвіду розв'язання владними структурами соціально-економічних проблем в умовах саме транзитивної економіки, коли значна частка господарської влади вже перейшла до недержавних структур. На сьогодні практично єдиним можливим способом залучення економічного потенціалу нових суб'єктів господарювання до розв'язання соціальних проблем територій стає конструктивний діалог і співробітництво.